

زنان و مقاومت در برابر ظلم با تکیه بر آموزه های دینی

سحر شیرزادی نوید^۱

چکیده:

مقاومت و پایداری در برابر ظلم ظالمان، یک امر دینی و قرآنی است. خداوند استقامت در برابر زورگویی را یک وظیفه دانسته و به بندگان خویش فرموده که در برابر بی‌عدالتی‌ها سر تسلیم فرود نیاورند و با تمام وجود به مقابله بپردازند. ادبیات مقاومت، بیان رویارویی و تقابل دو اندیشه و تفکر است که یکی بر پایه بی‌عدالتی و سلطه‌جویی استوار است و دیگری جبهه مقابل آن که برای احقاق حق تلاش می‌کند. قرآن دفاع از مظلومین را یک وظیفه شرعی می‌داند و پذیرش ظلم را نکوهش می‌کند. خداوند سبحان، عزت‌مندی مسلمین، اقتدار مؤمنان، برون‌رفت از انفعال و شکست و انزوای معاندین را نتیجه مقاومت در برابر مفسدان می‌داند. از دیدگاه قرآن، هدف اصلی مقاومت، ایجاد تعادل و توازن در جامعه است. بینش دینی، مقاومت جمعی در مقابل سلطه‌جویان را می‌طلبد و همه آحاد جامعه به‌ویژه زنان را در برابر زورگویان مسئول می‌داند. در این تحقیق که براساس آموزه‌های دینی و کلام بزرگان دینی تدوین شده است، پس از نگاهی کوتاه به ریشه‌های قرآنی مقاومت به‌ضرورت، ثمرات و دستاوردها، مصداق‌ها و نتایج پایداری زنان در برابر ظلم پرداخته شده است.

کلیدواژگان : دین، زن، ظلم، قرآن کریم، مقاومت و پایداری

^۱ طلبه سطح دو_حوزه علمیه ریحانه‌النبی سنندج_ Saharshirzadi991@gmail.com

مقدمه:

بشر پیوسته در زندگی خویش در جستجوی یافتن الگوها و نمونه‌های کمال یافته‌ای است که پله‌های ترقی را در جنبه‌های مختلف ظاهری و معنوی طی کرده‌اند تا او نیز با تأسی به شیوه‌های زندگی و نوع عملکرد آن‌ها بتواند به کمال مطلوبش برسد. قرآن کریم که خود را، استوارترین برنامه سعادت بشر می‌داند؛ «یهدی للتی هی اقوم این» (اسراء: ۹)؛ قرآن، به راهی که استوارترین راه‌هاست، هدایت می‌کند. توصیه به پیروی از شخصیت‌های برجسته الهی کرده است. از این‌رو شناخت الگوهای مورد توجه قرآن کریم نقش بسزایی در پیمودن صحیح مسیر حق ایفا می‌کند. در کتاب انسان‌ساز قرآن کریم، آیاتی به چشم می‌خورد که ویژگی‌ها و اوصاف انسان‌های نمونه را به اجتماع بشری معرفی می‌کند و به ستایش صاحبان آن ویژگی‌ها می‌پردازد. این انسان‌ها دارای اوصاف کمالی همچون تعقل و تفکر، صبر و استقامت، حیا و عفت، ایمان و معنویت، اخلاص و صداقت، پاکدامنی و طهارت هستند.

از آن‌جا که قرآن کریم، از زنان الگو گاهی به‌صراحت مانند آسیه همسر فرعون (تحریم: ۱۱) و گاهی با اشاره مانند فاطمه بنت اسد (آل عمران: ۱۹۵) یاد می‌کند. از سویی از نظر قرآن، زنان مانند مردان برای وصول به مقامات معنوی در شرایط یکسان هستند؛ زنان نمونه قرآنی، نه فقط الگو برای زنان کمال‌جو، بلکه الگو و اسوه برای همه مؤمنان هستند. همچنین زنان به‌عنوان تشکیل‌دهنده نیمی از جامعه نیازمند شناخت الگوهایی از جنس خودشان هستند؛ از این‌رو تبیین شخصیت و شاخصه‌های زنان الگو، اهمیت بسزایی دارد. در بین ویژگی‌های زنان الگو فهم گونه‌های استقامت زنان در مسیر مواجهه با مشکلات و ناملایمات، نقش زیادی در پایداری و مقاومت مؤمنان حقیقی اعم از مرد و زن دارد. علاوه بر اینکه استقامت و مقاومت دو ویژگی حائز اهمیت در الگوبرداری دختران و زنان جامعه است؛ زیرا اگر زنان جامعه بتوانند در بسیاری از امور خانوادگی یا اجتماعی صبر و خویشتن‌داری کنند تا به شناخت بیشتری از مسائل دست‌یابند و مواضع درستی را انتخاب کرده و رفتارهای شایسته‌تری از خود نشان دهند؛ این امر بر استحکام خانواده و جامعه تأثیر ویژه‌ای دارد و این دو نهاد را به کمال و پیشرفت سوق می‌دهد؛ بنابراین باید دید زنان الگوی قرآنی در چه شرایطی و چه گونه‌های مقاومتی از خود نشان دادند؟

سیدحسین فرمی‌باف، کمال خواجه‌پور و ابوالقاسم عاصی در سال ۱۳۹۹ بر روی مقاله‌ای با عنوان «ادبیات مقاومت از منظر قرآن و روایات» کار کرد و در آخر به این نتیجه رسید که مقاومت از ضروریات زندگی بشری در عصر حاضر است و انفعال و وادادگی و ترس در برابر دشمنان با آموزه‌های دینی همخوانی ندارد. استقامت و پایداری

در مسیر هدف، صبر و بردباری و نهایت مقاومت، نویدبخش سعادت جاودانه است که همواره مورد تاکید قرآن و روایات دینی ما بوده است.

علی بنایی در سال ۱۴۰۰ مقاله‌ای تحت عنوان کارکردهای مقاومت در حوزه اقتصاد و از منظر قرآن و روایات ارائه نمود و در نهایت به این نتیجه رسید که کارکرد مقاومت در حوزه اقتصاد برخواسته از آموزه‌های قرآنی و واقعیات دنیای کنونی است. مقاومت در حوزه اقتصاد در مقابل دسیسه‌های مستکبرین و شرکان رشد و نمو پیدا کرده است. در راستای رهنمودهای اسلام نیز با حفظ امنیت و عدالت اقتصادی دارای برنامه‌ای هماهنگ است لذا با تکیه بر مبانی قرآنی می‌توان در شرایط بحران با مدیریت و راهکار اقتصادی الگوی عملی برای حکومت اسلامی و تامین کننده نیاز جامعه اسلامی را پایه گذاری کرد.

محمدرضا علم، سمیره حزبوای و منامحمیدی‌نسب در سال ۱۳۹۱ مقاله‌ای با موضوع «نقش و جایگاه زن در نهضت فلسطین» ارائه نمودند و در آخر به این نتیجه رسیدند که آنچه که به عنوان یکی از عوامل مهمی که گسترش و پایه‌داری مقاومت فلسطین را شکل داده‌است حضور زنان فلسطینی در نهضت و نقش و جایگاه آنان در تداوم این قیام بوده است. که به عنوان مثال می‌توان از فعالیت‌های نظامی، فرهنگی و تاسیس سازمان‌های خودگردان نام برد.

زهرا سیاه‌سر، علی اکبر امینی و عبدالرضا حسنی‌فر در سال ۱۳۹۹ مقاله‌ای تحت عنوان «تبیین و شناسایی عناصر فرهنگی مذهبی موثر در مشارکت زنان در انقلاب اسلامی و انقلاب الجزایر» مطرح کردند و به مقایسه آنان پرداختند. و به این نتیجه رسیدند که نقش و حضور زنان در انقلاب‌های انجام شده در هر دو کشور چه قبل از پیروزی چه بعد از پیروزی انقلاب آن‌ها در عرصه‌های مختلف سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و... نقش بسزایی داشته‌است.

اکرم مهرابی در سال ۱۳۹۹ مقاله‌ای با عنوان «شاخصه‌های مقاومت آسیه(س) الگوی زنان مقاوم از دیدگاه قرآن» ارائه نمود و در آخر به این نتیجه رسید که آسیه الگوی ایمان راسخ، توکل و مقاومت است. عواملی همچون وضعیت نابسمان اجتماعی، فشارهای روحی و روانی محیط، همسر و... مجوزی برای ترک اطاعت خدا و تقوا نیست. زرق و برق و جلال و جبروت ساختگی دستگاه عظیم فرعونی در تاریخ نمونه است، همچنان که فشار و شکنجه‌های سخت فرعون و عمال او مثال زدنی است، با این وجود آسیه از مسیر ایمان به خدا بازنماد و تا پای جان مقاومت نمود و خود را فدای معبود حقیقی کرد. او نشان داد که اگر در قلب کفر و ظلم هم که باشی می‌توان با ایمان راسخ مقاومت نمود.

تبیین نوع مقاومت و بررسی شرح حال بانوان الگوی مقاومت

زنان الگوی مقاومت، افرادی هستند که در قرآن کریم، آن‌ها به عنوان الگو معرفی شدند و بر ویژگی استقامت آنان تأکید شده خواه به نامشان هم تصریح شده باشد یا اینکه تصریح نشده باشد. همچنین شامل زنانی هم می‌شود که با اینکه ظاهر آیه دلالتی بر این مطلب ندارد؛ اما در روایات تفسیری ذیل آیه مفسر بر این مطلب اشاره دارد. در بررسی متون تفسیری و آیات قرآن کریم به هشت دسته از گونه‌های مقاومت دست یافتیم که در ذیل به طور مفصل بحث می‌شود.

از ظاهر آیات قرآن استفاده می‌شود که برخی از بانوان نمونه اسلام در برابر فشارها و شکنجه‌های حاکمان جور زمان خود مقاومت کرده تا اینکه ایمانشان حفظ شود یا اینکه در شرایط سخت ایمان آوردند و بر حفظ عقیده خود استقامت ورزیدند. بر طبق آیات قرآن زنان مقاوم اسلام برای حفظ ایمان و عقیده توحیدی خود دست به اقداماتی مثل تحمل بدترین شکنجه‌ها، هجرت و... زدند که در ذیل به این آیات اشاره و تبیین اقدامات خواهیم پرداخت.

یکی از اقداماتی که بانوان مسلمان بر طبق آیات قرآن برای استقامت بر اندیشه توحیدی خود انجام دادند، تحمل آزار و اذیت‌های دشمنان اسلام و ظالمان زمان خود بوده است که در ذیل به نمونه‌هایی از آن‌ها اشاره می‌شود:

الف) یکی از آیاتی که تبیین کننده مقاومت اعتقادی است، آیه «و ضرب الله مثلاً للذین ءامنوا امرأت فرعون إذ قالت رب ابن لی عندک بیتاً فی الجنة و نجّنی من فرعون و عمله و نجّنی من القوم الظالمین» (تحریم: ۱۱)؛ و خداوند برای مؤمنان، به همسر فرعون مثل زده است، در آن هنگام که گفت: «پروردگارا! خانه‌ای برای من نزد خودت در بهشت بساز، و مرا از فرعون و کار او نجات ده و مرا از گروه ستمگران رهایی‌بخش» است. بر طبق آیه، حضرت آسیه به عنوان الگوی ایمان راسخ و مقاومت، از جمله زنانی که مورد توجه قرآن قرار گرفته است. او در برابر قدرت فرعونی ایستاد و از خدا خواست: پروردگارا خانه‌ای برای من در نزد خودت در بهشت بساز و مرا از فرعون و عملش نجات ده و مرا از گروه ستمگران رهایی‌بخش. خدای متعال نه تنها دعای او را مستجاب فرمود، بلکه وی را در ردیف

برترین زنان عالم و بهترین الگوهای انسانیت قرارداد، هم چنان که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آل وسلم فرمود (ر.ک: ابن بابویه، ۱۳۶۲: ج ۱، ص ۲۰۶).

مفسران در ذیل آیه نقل کردند که وقتی فرعون از ایمان آوردن همسرش آسیه به موسی اطلاع یافت با تهدید و ارباب از او خواست تا از ایمان خود برگردد؛ اما آسیه دست از اعتقاد راستین خود برنداشت. بدین جهت فرعون تهدیدهای خود را عملی کرد و تلاش نمود با شکنجه‌های گوناگون، آسیه را به اردوگاه مکتب خود برگرداند. او دستور داد ۴ میخ بر دست و پایش قرار دهند و سنگ بزرگی بر روی سینه‌اش بگذارند و زیر آفتاب بکشند باین حال، وی نه تنها دست از ایمانش به پروردگار برنداشت؛ بلکه از خداوند تقاضا کرد که برایش خانه‌ای در بهشت در جوار خودش بنا کند که این تقاضا، از انقطاع کامل از این دنیا و تمام امکاناتی بود که به عنوان ملکه مصر داشت حکایت دارد. از این رو ایمان عمیق و عشق و معرفت سرشار این زن با بیان سه جمله کوتاه آشکار می‌گردد تا بهانه را از دست کسانی که عواملی چون وضعیت نابسامان اجتماعی، فشارهای روحی و روانی محیط، همسر و غیره را مجوز، ترک اطاعت از خدا و تقوا می‌شمرد، بگیرد. زرق و برق و جلال و جبروت ساختگی دستگاه عظیم فرعون در تاریخ نمونه است، همچنان که فشار و شکنجه‌های سخت فرعون و عمال او مثال‌زدنی است، باین وجود آسیه از مسیر ایمان به خدا باز نماند و تا پای جان مقاومت نمود و خود را فدای معبود حقیقی کرد.

ب) آیه دیگری که دال بر مقاومت عقیدتی و تحمل آزار و اذیت مشرکان است، آیه «مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ مِنْ بَعْدِ إِيْمَانِهِ إِلَّا مِنْ أَكْرَهٍ وَ قَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيْمَانِ وَ لَكِنْ مَنْ شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَذْرًا فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِنَ اللَّهِ وَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ» (نحل: ۱۰۶)؛ کسانی که بعد از ایمان کافر شوند - به جز آنها که تحت فشار واقع شده‌اند، درحالی که قلبشان آرام و باایمان است - آری، آنها که سینه خود را برای پذیرش کفر گشوده‌اند، غضب خدا بر آنهاست، و عذاب عظیمی در انتظارشان است» برخی از مفسران با استناد به روایات تفسیری در تبیین این آیه به سرگذشت سمیه اولین بانوی شهید اسلام و خانواده‌اش پرداخته‌اند (طبرسی، ۱۳۷۲: ج ۶، ص ۵۹۷؛ حویزی، ۱۴۱۵: ج ۳، ص ۹۰، ح ۲۴۲؛ مغنیه، ۱۴۲۴: ج ۴، ص ۵۵۶؛ رازی، ۱۴۰۸: ج ۱۲، ص ۱۰۱).

مشرکان مکه پس از مشاهده اسلام آوردن مردم این شهر، برای جلوگیری از پیشرفت نهضت پیامبر (ص)، سیاست شکنجه و آزار و اذیت تازه مسلمانان را برای بازگرداندن آنها از اسلام در پیش گرفتند، در این میان سمیه و همسر و فرزندش به خاطر مقاومت در برابر خواسته‌های آنها بیش از سایرین شکنجه شدند. او و همسرش در این مسیر تا پای جان مقاومت کردند (ر.ک: طباطبایی، ۱۴۰۲: ج ۱۲، ص ۳۵۷ - ۳۵۸). در معرفی شخصیت این بانو در کتب روایی و تاریخی نقل کردند که سمیه، دختر خباط و کنیز ابی حذیفه بن مغیره بود (مجلسی، ۱۴۰۳: ج ۱۸،

ص ۲۴۱) همسرش یاسر، پسر عامر و از اعراب عنسی مذحجی قحطانی یمن بود که همراه دو برادرش «حارث» و «مالک» از یمن به مکه راه افتاد تا برادر چهارمش را که بر اثر قحطی و خشکسالی و فساد اوضاع حکومت یمن، آواره شده بود، پیدا کند. پس از آن که سه برادر از پیدا کردن برادر گم‌شده خود مأیوس شدند، مالک و حارث بازگشتند، ولی یاسر در مکه ماند و با رئیس قبیله بنی‌مخزوم - ابی حذیفه بن مغیره - هم‌پیمان شد. ابوحذیفه سمیه دختر خباط را، که شریف‌ترین و عفیف‌ترین کنیز وی بود، به ازدواج یاسر درآورد و پس از آن سمیه را نیز آزاد کرد و مقرر داشت که فرزندان این زن و شوهر نیز جزو آزادگان (احرار) شناخته شوند (قمی، ۱۳۷۹: ص ۱۶۰).

ج) آیه «وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا لَوْ كَانَ خَيْرًا مَا سَبَقُونَا إِلَيْهِ وَإِذْ لَمْ يَهْتَدُوا بِهِ فَسَيَقُولُونَ هَذَا إِنْكُ قَدِيمٌ (۱۱: احقاف)؛ کافران درباره مؤمنان چنین گفتند: اگر (اسلام) چیز خوبی بود هرگز آنها بر ما پیشی نمی‌گرفتند! و چون خودشان به‌وسیله آن هدایت نشدند می‌گویند: این یک دروغ قدیمی است!» یکی دیگر از آیاتی است که دال بر مقاومت عقیدتی بانوان مسلمان در قرآن است. برخی مفسران بر این باور هستند که ذوالنیره و زینب دو بانوی بزرگوار از کنیزانی بودند که به واسطه ایمان آوردنشان به اسلام مورد آزار و اذیت و تحقیر مشرکان قرار می‌گرفتند تا آن‌جا که سران مشرک می‌گفتند اگر دین اسلام چیز ارزشمندی بود امثال اینان در پذیرش آن، از ما پیشی نمی‌گرفتند (مکارم شیرازی، ۱۳۷۱: ج ۲۱، ص ۳۱۶).

هجرت در لغت به معنای «بریدن، مفارقت و جدایی» از معانی لغوی هجرت هستند (دهخدا، ۱۳۶۱: ج ۱۴، ص ۲۷۰۳) اما هجرت در اصطلاح به «منظور ترک دیار و رفتن از یک منطقه جغرافیایی به مکانی دیگر» (ابن‌اثیر، ۱۳۶۷، ج ۵، ص ۲۴۴) یا به «عزیمت مسلمانان از منطقه‌ای به منطقه دیگر، برای حفظ دین خود و برای جلب رضای الهی» (طبرسی، ۱۳۷۲: ج ۸، ص ۲۹۱) اطلاق می‌شود. از آیات «... وَ مَنْ يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ...» (نساء: ۹۷ و ۹۸) استفاده می‌شود که زنان همچون مردان وظیفه دارند از حکومت کفر به سرزمین اسلامی هجرت نمایند. با همه سختی که در این هجرت‌ها وجود داشته بانوانی بر طبق آیات قرآن برای استقامت بر عقیده توحیدی دست به این اقدام زدند که در ذیل به نمونه‌هایی از آن آیات اشاره می‌شود:

الف) یکی از آیاتی که بر هجرت زنان دلالت دارد، آیه «فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِنْكُمْ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ فَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَ أَخْرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَ أُوذُوا فِي سَبِيلِي وَ قَاتَلُوا وَ قُتِلُوا لَأَكْفِرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَ لَأُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ثَوَابًا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَ اللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ (آل‌عمران: ۱۹۵)؛ خداوند، درخواست آنها را

پذیرفت، (و فرمود): من عمل هیچ عمل‌کننده‌ای از شما را، زن باشد یا مرد، ضایع نخواهم کرد؛ شما هم‌نوعید، و از جنس یکدیگر! آن‌ها که در راه خدا هجرت کردند، و از خانه‌های خود بیرون رانده شدند و در راه من آزار دیدند، و جنگ کردند و کشته شدند، به یقین گناهانشان را می‌بخشم، و آن‌ها را در باغ‌های بهشتی، که از زیر درختانش نه‌رها جاری است، وارد می‌کنم. این پاداشی است از طرف خداوند، و بهترین پاداش‌ها نزد پروردگار است.» مفسران در ذیل این آیه نقل کردند که پس از فشار مضاعف مشرکان به مسلمانان مکه و به‌خطراتدان جان پیامبر (ص)، ایشان به مدینه هجرت کرد. با خالی‌شدن مکه از عطر حضور رسول اکرم (ص)، خانواده و دیگر یاران ایشان، نیز هجرت کردند فواطم به همراه حضرت علی (ص) مکه را ترک کرده و به مدینه هجرت کردند. مفسران زمان نزول آیه ۱۹۵ سوره آل عمران را پس از هجرت این بزرگواران می‌دانند (ر.ک: حویزی، ۱۴۱۵، ق، ج ۱، ص ۴۲۴ و ۴۲۳؛ فیض کاشانی، ۱۴۱۵، ق، ج ۱، ص ۳۲۲ و ۴۱۰؛ قمی مشهدی، ۱۳۶۸، ج ۳، ص ۲۹۶).

(ب) آیه دیگری که بر مهاجرت زنان برای حفظ ایمان دلالت دارد، آیه «رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بُوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ فَاجْعَلْ أَفْئِدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ وَ ارْزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ» (۳۷: ابراهیم)؛ پروردگارا! من بعضی از فرزندانم را در سرزمین بی‌آب و علفی، در کنار خانه‌ای که حرم توست، ساکن ساختم تا نماز را برپا دارند، تو دل‌های گروهی از مردم را متوجه آنها ساز، و از ثمرات به آنها روزی ده، شاید آنان شکر تو را بجای آورند!». بر طبق آیه هنگامی که حضرت ابراهیم (ع) از جانب خداوند مأمور شد تا هاجر و اسماعیل را از پیش ساره ببرد این بانوی بزرگوار با اطاعت از پیامبر زمان خویش به سرزمینی خشک و بی‌زراعت مهاجرت کرد و سختی‌ها را صابرانه تحمل کرد (ر.ک: قمی، ۱۳۶۳، ج ۱، ص ۶۰؛ طوسی، بی‌تا: ج ۶، ص ۲۹۹؛ طبرسی، ۱۳۷۲، ج ۱، ص ۳۹۰؛ مکارم شیرازی، ۱۳۷۱، ج ۱۰، ص ۳۶۲).

(ج) آیه دیگر آیه ۳۵ سوره احزاب است که در مورد اَسْمَاء بنت عمیس همسر جعفر بن طیار بود که با او به حبشه هجرت کرد و پس از بازگشت از هجرت، از زنان پیامبر پرسید آیا آیه‌ای در مورد مهاجران حبشه نازل شده یا نه؟ پس از پیگیری‌های وی و شنیدن پاسخ منفی آیه ۳۵ سوره احزاب نازل شد که ناظر به احوال مردان و زنان مهاجر به حبشه بود (واحدی، ۱۳۸۳، ص ۳۷۰؛ قمی، ۱۳۶۳، ج ۱، ص ۱۷۸؛ طبرسی، ۱۳۷۲، ج ۸، ص ۳۵۷؛ طباطبایی، ۱۳۹۰، ج ۱۶، ص ۳۱۹۹).

متن:

یکی از اصول اساسی و مباحث مطرح در آموزه‌های اصیل اسلامی که از جایگاه بالایی هم برخوردار است، اصل عدل در جامعه است. با این‌همه در طول تاریخ همواره عده‌ای از حدّ خود فراتر رفته و به دیگران تعدی و ظلم کرده

و حقوق آنان را به دلایل مختلف زیر پا نهاده‌اند و آن افراد، مظلوم واقع شده‌اند. لذا، اصل حمایت و دفاع از مظلومان و ایستادگی و پایداری در برابر ظلم یکی از مهم‌ترین گزاره‌های اسلامی است و در برخی از آیات قرآن کریم و روایات اسلامی به آن اشاره شده است. در این نوشتار که از مجله پاسدار اسلام شماره ۴۸۹-۴۹۰ انتخاب شده، لزوم دفاع از مظلومان در جهان مورد بررسی قرار گرفته است.

ظلم در لغت و اصطلاح

ظلم، مصدر عربی و در لغت به معنای گذاشتن چیزی در جایی نادرست است که معادل فارسی آن را می‌توان ستم و یا بیداد دانست.

از واژه ظلم در متون دینی به‌عنوان یک پدیده ضد ارزشی کلیدی در زندگی انسان‌ها یاد شده است. اسلام به مسئله ظلم‌ستیزی و حمایت از مظلوم در مقابل ظالم تأکید فراوانی دارد و آن را یکی از مسئولیت‌های اجتناب‌ناپذیر انسان‌ها معرفی می‌کند و می‌فرماید: «لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ»؛ نه ستم می‌کنید و نه ستم می‌بینید.

مقاومت در لغت و اصطلاح

مقاومت واژه‌ای عربی، از فعل ثلاثی مجرد «ق ا م» بر وزن مفاعله و به معنای: «با هم از جا بلند شدن»، «با کسی ضدیت کردن» و نیز «ایستادگی و پایداری کردن» است (رک: دهخدا، ۱۳۴۱: ج ۱۳، ص ۱۸۸۱۱). در فرهنگ لغت‌های اصیل، «استمرار و پایداری در راه» و «ایستادگی و عزم» به عنوان یکی از معانی اصلی مطرح است. (رک: فراهیدی، ۱۴۱۰ق، ج ۵، ص ۲۳۳؛ ابن فارس، احمد بن فارس، ۱۴۰۴ق، ج ۵، ص: ۴۳)

امروزه «مقاومت» اصطلاحی است که به هنگام پایداری در برابر مشکلات و دشمنان به کار می‌رود و به گروه‌های مبارز علیه اشغالگران و استعمارگران پر قدرت و مسلط، گروه‌های «مقاومت» گفته می‌شود. به کارگیری لغت «مقاومت» در معنای اصطلاحی امروزی آن در عربی و فارسی در گذشته‌های دور مرسوم نبوده بلکه لغت رایج در این باره «استقامت» بوده است. آیه معروف «فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ پس همان‌گونه که فرمان یافته‌ای، استقامت کن» (هود: ۱۱۲) بر توصیه به پایداری در برابر مشکلات پیش‌رو و بر استوار ماندن در مسیر حق دلالت دارد. در منابع لغت معانی زیر در شرح معنای «استقامت» آمده است:

۱. پذیرش یک امر و استمرار و مداومت در مسیر آن (فراهیدی، ۱۴۰۹ق، ج ۵، ص: ۲۳۳)

۲. ملتزم شدن فرد به پیمودن راه راست و خارج نشدن از آن (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ص ۶۹۲)

۳. مداومت و ثبات قدم بر یک امر (ابن اثیر، ۱۳۶۷، ج ۴، ص ۱۲۵)

در نتیجه می‌توان فهمید که مقاومت فقط به رویارویی در میدان جنگ محدود نیست، بلکه هر نوع مقاومت و پایداری در برابر عوامل برهم زننده تعادل و توازن را شامل می‌شود و در این مقاله منظور از مقاومت همان پایداری و ایستادگی انسان در برابر مشکلات است. هم‌چنین در فرهنگ فارسی و عربی واژه «استقامت» به همان معانی که «مقاومت» معنا شده، معنا می‌شود؛ به عبارت دیگر این دو واژه در زبان فارسی، هم‌معنا و مترادف هستند (ک: دهخدا، ۱۳۴۱، ج ۱۳، ص ۱۸۸۱۱؛ زبیدی، ق ۱۴۱۴، ج ۱۷، ص ۵۹۲). در ادامه‌ی نوشتار به تبیین نوع مقاومت و بررسی شرح حال بانوان الگوی مقاومت پرداخته می‌شود. در ادامه به انواع مقاومت می‌پردازیم:

مقاومتِ سیاسی زنان

قرآن کریم میثاق سیاسی زنان در جامعه را با پیامبر اکرم صلی‌الله علیه و آله در آیه «يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ عَلَى أَنْ لَا يُشْرِكْنَ بِاللَّهِ شَيْئًا وَلَا يَسْرِقْنَ وَلَا يَزْنِينَ وَلَا يَقْتُلْنَ أَوْلَادَهُنَّ وَلَا يَأْتِينَ بِبُهْتَانٍ يَفْتَرِينَهُ بَيْنَ أَيْدِيهِنَّ وَأَرْجُلِهِنَّ وَلَا يَعْصِيَنَّكَ فِي مَعْرُوفٍ فَبَايِعْهُنَّ وَاسْتَغْفِرْ لَهُنَّ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ» (ممتحنه: ۱۲)؛ ای پیامبر، چون زنان باایمان نزد تو آیند که با این شرط با تو بیعت کنند که چیزی را با خدا شریک نسازند و دزدی نکنند و زنا نکنند و فرزندان خود را نکشند و بچه‌های حرام‌زاده‌ای را که پس‌انداخته‌اند با بهتان و حيله به شوهر نهند و در کار نیک از تو نافرمانی نکنند، با آنان بیعت کن و از خدا برای آنان آمرزش بخواه، زیرا خداوند آمرزنده و مهربان است» بیان می‌کند. در این بیعت شرط شرک نورزیدن، نافرمانی نکردن از رسول خدا (ص) در کارهای نیک، دوری از سرقت و زنا، نکشتن اولاد و اولاد دیگران را به شوهر نسبت‌ندادن مطرح شد. اما مسئله مقاومت سیاسی آنان در آیه «إِذْ هَمَّتْ طَائِفَتَانِ مِنْكُمْ أَنْ تَفْشَلَا وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا وَ عَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ» (آل عمران: ۱۲۲) «نیز به یادآور زمانی را که دو طایفه از شما تصمیم گرفتند سستی نشان دهند (و از وسط راه بازگردند)، و خداوند پشتیبان آنها بود (و به آنها کمک کرد که از این فکر بازگردند) و افراد باایمان، باید تنها بر خدا توکل کنند» مطرح است. بر طبق آیه پس از شکست مسلمانان در جنگ احد و فرار اکثر مسلمانان از جبهه نبرد، تنها تعداد معدودی در کنار پیامبر (ص) جهت محافظت از جان او باقی ماندند. نسبی به یکی از این مجاهدان جان‌برکف بود وی با اینکه زن بود و برای پرستاری و مداوای مجروحان به جبهه آمده بود پس از مشاهده فرار مسلمانان و به‌خطرافتادن جان پیامبر (ص) سلاح به دست گرفت و جان و تن خود را سپر بالای ایشان کرد. این

بانوی رشید، حتی فرزند خویش را از فرار بازداشت و او را به مقاومت فراخواند تا اینکه جلوی چشمان مادر به شهادت رسید (ر.ک: قمی، ۱۳۶۳: ج ۱، ص ۱۴۳؛ مرکز فرهنگ و معارف قرآن، ۱۳۸۵: ج ۲، ص ۳۶۵).

مقاومت اقتصادی زنان

کفار و مشرکان قریش عهدنامه‌ای علیه پیامبر و مسلمانان بستند و آن‌ها را در محاصره اجتماعی و اقتصادی قرار دادند. پیامبر صلی الله علیه و آله، همراه با بنی‌هاشم، بنی مطلب و بنی عبد مناف در شب اوّل مُحَرَّم سال هفتم بعثت به شعب ابی طالب مهاجرت کردند. حضرت خدیجه سلام‌الله‌علیها هم در این مهاجرت همراه ایشان بودند (بحر العلوم، ۱۳۸۳: ص ۱۱۶) پس می‌توان ایشان را مصداق «وَالَّذِينَ آمَنُوا وَ هَاجَرُوا وَ جَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ» (انفال: ۷۶) دانست. از سویی ایشان با حمایت گسترده از رسول خدا صلی الله علیه و آله برای گسترش اسلام، افزایش تعداد مسلمانان، فرستادن عده‌ای از مسلمانان به حبشه، ایجاد پایگاهی مهم برای ترویج اسلام و شکست سران کفر و شرک، تمام اموال و دارایی‌های خود را هزینه کرد (بحر العلوم، ۱۳۸۳: ص ۱۱۷). بنابراین آیه «مَثَلُ الَّذِينَ يَنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَ تَثْبِيتًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ (بقره: ۲۶۵)» بر ایشان صدق می‌کند و ایشان جزء اولین کسانی بودند که در مقاومت اقتصادی با ثرویشان حامی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله بودند. در نقل‌های تاریخی بیان شده که حضرت خدیجه ثروت عظیمی از پدر به ارث برده و آن را از راه تجارت فزونی بخشیده بود. او تمامی این ثروت را خالصانه برای گسترش و توسعه اسلام در اختیار پیامبر قرار داد. ثروت او قبل و بعد از جریان محاصره اقتصادی و اجتماعی بسیار کارگشا بود (حسنی، ۱۳۷۴: ص ۶۵). او در جریان سه سال محاصره وحشت‌بار در شعب ابی طالب، تمام دارایی خود را نثار پیامبر و مسلمانان کرد و آن‌ها را از گرسنگی نجات داد، تا اینکه خداوند گشایشی در کار آن‌ها پیش‌آوردن (بحر العلوم: ۱۳۸۳، ص ۱۱). شاید به دلیل وجود همین اقوال تاریخی است که برخی از مفسران یکی از تفاسیری که برای آیه شریفه «وَ وَجَدَكَ عَائِلًا فَأَغْنَى» بیان می‌کنند؛ این است که «تو را با مال خدیجه علیها السلام بی‌نیاز نمودیم، درحالی که تو محتاج بودی» (ماوردی، ۱۴۲۰: ج ۶، ص ۲۹۴؛ طباطبایی، ۱۳۹۰: ج ۲۰، ص ۳۱۱؛ فخر رازی، ۱۴۲۰: ج ۳۱، ص ۱۹۹؛ حقی برسوی، ۱۳۷۱: ج ۱۰، ص ۴۵۸).

حضرت زهرا (س) که به‌عنوان اسوه مقاومت شناخته می‌شوند پس از رحلت پیامبر (ص) برخی که به‌ظاهر ایمان آورده بودند ابتدا شعار ((حسبنا کتاب الله)) را سردادند و سپس با جلوگیری از نوشتن حدیث تلاش داشتند تا قرآن و عترت را از هم جدا نشان دهند. آنان احادیث جعلی می‌ساختند و در چنین شرایطی حضرت زهرا (س) و امام علی (ع) نخستین کسانی بودند که جریان نفاق را شناختند و از حفظ اصالت قرآن دفاع کردند. حساسیت و

اهمیت مبارزه حضرت زهرا (س) در این است که در آغاز تحرکات دشمن و گام‌های نخستین تأویل و تفسیر دروغین، وارد میدان مبارزه شدند و سیاست شوم آن‌ها را افشا کردند و با موضع‌گیری شفاف حضرت زهرا (س) و آگاه شدن امت اسلامی، دیگر موضع‌گیری‌های جریان نفاق رنگ باخت (الهی زاده، ۱۳۹۳، ص ۲۲-۲۴).

درخصوص حضرت زینب (س) مهم‌ترین حادثه در دوران زندگانی ایشان را واقعه کربلا دانسته‌اند (قزوینی، زینب الکبری من المهد الی اللحد، ۱۴۲۴ق، ص ۱۳۰). حضرت زینب در واقعه کربلا تا هنگام شهادت امام حسین(ع)، همراه او بود. پس از شهادت امام حسین(ع) نیز به همراه دیگر بازماندگان اسیر شد و به کوفه و شام رفت (مامقانی، تنقیح المقال، نجف، ج ۳، بخش ۲، ص ۷۹). آنچه روشن است این است که زینب هنگام خروج امام حسین(ع) از مکه به سمت عراق، همراه برادرش بود (قزوینی، زینب الکبری من المهد الی اللحد، ۱۴۲۴ق، ص ۱۳۸).

عاشقان اهل بیت (ع)، حضرت زینب (س) را به خاطر صبر و پایداری در مصائب کربلا و اسارت پس از آن ستوده (پرتو، «زینب بنت علی بن ابی‌طالب» دانشنامه جهان اسلام) و از او به عنوان یکی از چهار زن مبارز مسلمان (Allen, "Jihad", Encyclopedia of Women) و نماد مقاومت در برابر ستم یاد می‌کنند (Momen, "Women. In Shi'ism", Iranica). در کتب سیره از او با تعبیری چون خردمند و خطیب و فصیح یاد کرده و از خطبه او در کوفه و شام، آگاهی و تسلط او بر قرآن را برداشت کرده‌اند. علی بن حسین او را «عالمه بدون معلم» نامیده است. همچنین به جهت ایستادگی در برابر حکومت امویان و نجات جان برادرزاده‌اش علی بن الحسین(ع)، امام چهارم شیعیان، در کنار حضرت زهرا (س) به عنوان الگوی زنان مسلمان به ویژه شیعیان به حساب می‌آید. روشنفکرانی چون علی شریعتی او و مادرش حضرت زهرا (س) را به عنوان چهره‌هایی که هم اسلامی و هم مدرن بودند، و به عنوان الگوی زنان در انقلاب ۱۳۵۷ ایران و در لبنان برجسته کرده‌اند. شاعران شیعی از جمله احمد واثلی و احمد عزیزی، حضرت زینب (س) را پس از حضرت زهرا (س) به عنوان الگوی زن مسلمان در آثارشان مدح کرده‌اند (آبدانان مهدیزاده، امامی و زینی‌وند، «زیباشناسی سیمای حضرت فاطمه و حضرت زینب در شعر»، کاوش نامه ادبیات تطبیقی).

زنان مقاوم در دوران معاصر:

در دوران معاصر نیز زنان بسیاری با الهام از آموزه‌های دینی، علیه ظلم و بی‌عدالتی مبارزه کرده‌اند. زنانی که فعال در انقلاب‌های اجتماعی، سیاسی و حقوق بشر بوده‌اند و نقش‌آفرینی کرده‌اند. در ذیل به نمونه‌هایی از هر کدام خواهیم پرداخت.

الف) زنان فعال در جنبش‌های حقوق بشر: در دهه‌های اخیر، بسیاری از زنان در سراسر جهان برای احقاق حقوق خود و دیگران تلاش کرده‌اند. برای مثال: ملالایوسفزی (اهل پاکستان) که پس از حمله طالبان به دلیل دفاع از حق تحصیل دختران، به نماد مقاومت تبدیل شد و جایزه نوبل صلح دریافت کرد (گلدبرگ آن . نقش زنان در انقلاب‌های حقوق بشری. انتشارات دانشگاه آکسفورد. ۲۰۱۹) یا نادیه مراد (عراق) که به عنوان یک بازمانده از نسل‌کشی ایزدی‌ها در مقابل ظلم داعش ایستادگی کرد و برای حقوق زنان مبارزه می‌کند (مراد. نادیه. آخرین دختر: داستانی از استارت و مبارزه علیه داعش ، انتشارات تیم دوگ. ۲۰۱۷).

ب) زنان فعال در انقلاب‌ها و جنبش‌های اجتماعی: در بسیاری از کشورها، زنان نقش کلیدی در حرکت‌های اجتماعی ایفا کرده‌اند. زنان در مصر و تونس که در جریان انقلاب‌های عربی نقش فعالی در هدایت و سازماندهی اعتراضات داشتند.

ج) زنان در سیاست و قانون‌گذاری: بسیاری از زنان توانسته‌اند با ورود به عرصه سیاست، تغییرات بنیادینی در قوانین مرتبط با حقوق بشر و عدالت ایجاد کنند، میشل اوباما که به‌عنوان بانوی اول آمریکا برنامه‌های گسترده‌ای برای حمایت از آموزش زنان و دختران راه‌اندازی کرد (اوباما میشل شدن. انتشارات کراون. ۲۰۱۸) جاسیندا آردرن (نخست‌وزیر سابق نیوزیلند) که در دوران رهبری خود بر عدالت اجتماعی و حقوق زنان تمرکز داشت. (اسمیت. جنیفر. نقش زنان در سیاست‌های حقوق بشر . انتشارات دانشگاه هاروارد. ۲۰۲۰).

زنان مقاوم در تاریخ ایران:

تاریخ ایران نیز زنان بسیاری بوده‌اند که در برابر ظلم و ستم ایستادگی کرده و نقش مهمی در حفظ استقلال و آزادی کشور ایفا کرده‌اند (تاریخ ایران، حسن پیرنیا ص ۱۵۸). همانند پروین اعتصامی، «پروین اعتصامی» یکی از بزرگترین شاعران زن ایران، در اشعار خود به مسائل اجتماعی و سیاسی روز پرداخته و از ظلم و بی‌عدالتی انتقاد کرده است. اشعار او، الهام‌بخش بسیاری از زنان و مردان برای مبارزه با ظلم و ستم بوده است.

یا از دیگر زنان قهرمان ایران می‌توان به «بی‌بی مریم بختیاری» اشاره کرد. او یکی از زنان شجاع و مبارز ایران، در دوران مشروطه نقش مهمی در حمایت از مشروطه‌خواهان و مبارزه با استبداد ایفا کرد (کتاب بی‌بی مریم بختیاری، شیرزن تاریخ ص ۵۶). او با جمع‌آوری نیرو و تجهیزات، به کمک مشروطه‌خواهان شتافت و در فتح تهران نقش مهمی داشت (کتاب بی‌بی مریم بختیاری ، شیرزن تاریخ ص ۷۰).

نتیجه گیری:

با نگاهی به گونه‌های مقاومت و توجه قرآن کریم به آنها در می‌یابیم که در مکتب انبیا و در مسیر پیمودن صراط مستقیمی که آنان پیشنهاد می‌کنند همواره برای مؤمنان مشکلات، موانع و ناملایماتی وجود دارد که عبور از آنها به تناسب نوع مشکل، هزینه‌هایی دارد و سالکان این طریق، باید آماده پذیرش آن باشند و اگر لازم شد از نوع دلبستگی، وابستگی و خواسته‌های شخصی بگذرند تا به مقام بندگی در حوزه فردی و موفقیت نهضت در حوزه اجتماع، دست یابند. در این مسیر هر کس به تناسب موقعیت و جایگاهش، سهمی دارد.

گذشتن از آسایش و آرامش بیش از همه برای بانوان سخت است؛ اما شاهد هستیم کسانی چون آسیه و هاجر و دیگر زنان مهاجر با گذشتن از خواسته شخصی به یاری نهضت‌های انبیا شتافتند و کسانی چون حضرت خدیجه(س) از مال خود گذشتند وقتی که نهضت پیامبر (ص) به کمک مالی نیازمند بود و اگر جایی گذشتن از قوت روزانه لازم بود از قوت روزانه می‌گذشتند چنان‌که در سیره دخت نبی مکرم اسلام شاهد آنیم. به هر روی مقاومت در برابر مشکلات و دشمنان لازم است و جغرافیا و مکان و مصداق خاصی ندارد و به تناسب شرایط و خطری که نهضت را تهدید می‌تواند در هر عرصه‌ای بروز کند و آثار و برکات خود را داشته باشد.

براین اساس، بانوانی چون حضرت فاطمه و حضرت زینب سلام الله علیهما، در عرصه‌های مختلف چون دفاع از امامت و رهبری نهضت یا پیامبری نهضت عاشورا و گذشت از مال و جان و فرزندان و نزدیکان و آسایش و آرامش نمونه و الگوی زن مسلمان هستند. مقاومت زنان در برابر ظلم، نه تنها برای احقاق حقوق خودشان، بلکه برای تحولات اجتماعی، سیاسی و حقوق بشری ضروری است. آموزه‌های دینی، حمایت‌کننده این مبارزه بوده و زنانی که در تاریخ ایستادگی کرده‌اند، به عاملان تغییرات اجتماعی تبدیل شده‌اند. و این خود اهمیت مقاومت در عرصه‌های مختلف را نشان می‌دهد که نتیجه آن پیروزی اسلام خواهد بود انشاءالله.

منابع

۱. قرآن کریم
۲. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، تهران: دانشگاه تهران، چاپ دوم، ۱۳۷۷ هـ ش
۳. فراهیدی، خلیل بن احمد، العین، محقق: مهدی مخزومی، قم: موسسه دار الهجره، چاپ دوم، ۱۴۰۹ هـ ق
۴. ابن اثیر، عزالدین، الكامل فی التاریخ، مترجم: سیدحسین روحانی، تهران: اساطیر، چاپ پنجم، ۱۴۰۰ هـ ش
۵. اصفهانی، راغب، الفردات فی غریب القرآن، بی جا، دفتر نشر الکتاب، چاپ دوم، ۱۴۰۴ هـ ق
۶. ابن بابویه، محمد بن علی، الخصال، مترجم: علی اکبر غفاری، قم: جامعه مدرسین، چاپ اول، ۱۳۶۲ هـ ش
۷. طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان، بی جا، مرتضوی، چاپ اول، ۱۳۸۹ هـ ش
۸. حویزی، عبد علی بن جمعه، تفسیر شریف نور الثقلین، مترجم: سیدحسن موسوی خراسانی، قم: نوید اسلام، چاپ اول، ۱۳۹۰ هـ ش
۹. مجلسی، محمدباقر، بحار الانوار، مترجم: گروه مترجمان، تهران: کتاب نشر، چاپ دوم، ۱۳۹۲ هـ ش
۱۰. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، تهران: دارالکتاب الاسلامیه، ۱۳۵۳ هـ ش
۱۱. مرکز فرهنگ و معارف قرآن، اعلام قرآن از دائره المعارف قرآن کریم، بی جا، موسسه بوستان کتاب، چاپ اول، ۱۳۸۵ هـ ش
۱۲. بحر العلوم، محمد مهدی، رساله سیر و سلوک، مشهد: انوار ملکوت، چاپ اول، ۱۳۸۰ هـ ش

۱۳. قزوینی، سید مصطفی، قزوینی، سید محمد کاظم، زینب الکبری من الهدی الی اللحد، بی جا، لسان الصدق، چاپ دوم، ۱۳۸۵ هـ ش

۱۴. مامقانی، عبدالله، تنقیح المقال، بی جا، آل البیت، چاپ اول، ۱۳۸۱ هـ ش

۱۵. پرتو، مریم، خامه یار، احمد، «زینب بنت علی بن ابی طالب»، تهران: بنیاد دایره المعارف اسلامی، ۱۳۹۶ هـ ش

۱۶. اسمیت جنیفر، «نقش زنان در سیاست های حقوق بشر»، انتشارات دانشگاه هاروارد، ۲۰۲۰

۱۷. میشل، اوباما، شدن، ۲۰۱۸

۱۸. نادایا، مراد، آخرین دختر، مترجم: سمیرل چوپانی، بی جا، کتاب کوله پستی، چاپ اول، ۱۴۰۴ هـ ش